

PONOVO PROMIŠLJANJE OBRANE NOVOG ZRINA REDEFINING THE DEFENCE OF NOVI ZRIN

József PADÁNYI

National University of Public Service
Budapest
padanyi.jozsef@uni-nke.hu

Received / Primljeno: 11. 10. 2023.

Accepted / Prihvaćeno: 4. 12. 2023.

Review / Pregledni rad

UDK / UDC: 355.48(439)“16”
929.5Zrinski, N.

SAŽETAK

Neuspješna opsada Kaniže izazvala je ozbiljan prijelom u duši Nikole Zrinskog. Nakon uspjeha zimskog pohoda - na temelju njegovih rezultata - počeo je opsjedati tursku utvrdu uvjeren u uspjeh. Nažalost, kašnjenje u pripremi opsade i dolazak turskih trupa prije nego što je bilo očekivano natjerali su kršćanske snage na povlačenje. Novi Zrin - čiju su konstrukciju i učinkovitost mnogi kritizirali, uključujući Montecuccolija - dokazao je svoju korisnost čak i tada. Pod njegovom su zaštitom kršćanske čete prešle Muru i ukopale se na desnoj obali. Tako su bili sigurniji, ali su praktički odustali od inicijative i dali Turcima priliku da izravno opsjednu Novi Zrin. Odluka o tome kako bi zauzimanje platoa ispred tvrđave - kako je sugerirao Zrinski - promijenilo ishod opsade, nije bila među ciljevima naše studije. Naš jedini cilj bio je pomoći shvatiti potencijal prijedloga Nikole Zrinskog. Za to smo obavili procjenu terena te usporedbu snaga i sredstava kojima su obje strane raspolažale. ¹Procjene su pokazale da je kapacitet platoa ispred tvrđave dovoljan, kako veličinom (dubina i širina) tako i poprečnom vezom. Protivničke strane nisu imale nadmoćnije snage koje je Géza Perjés očekivao za uspješnu opsadu. Istodobno, osobito u prvim danima prije dolaska pojačanja, postojala je opasnost da će turske čete koje dolaze iz zamaha u slučaju zauzimanja visoravni istisnuti kršćanske snage u Muru, što bi značilo gubitak i poraz na vojnoj razini. Vrijedno je postaviti pitanje zašto plato koji se uzdiže ispred tvrđave nije bio pripremljen za obranu? Nije li Zrinskom smetala ranjivost koju su im drugi pripisivali? Jedan od odgovora na to pitanje mogao bi biti da Zrinski razvoj Novog Zrina nije smatrao dovršenim i želio je nastaviti njegovu gradnju u nekoliko faza – ovisno o vremenu i raspoloživim resursima. To nije neuobičajeno u arhitekturi tvrđava, sjetite se samo sustava unutarnjih i vanjskih tvrđava. Moramo biti svjesni i da je Montecuccolijeva primarna zadaća bila usporiti tursko napredovanje, dajući tako vremena kršćanskim trupama da se okupe. U tom je kontekstu obrana Novog Zrina bila sredstvo, a ne strateški cilj. Strateški cilj postigle su međunarodne snage pojačane Francuzima kod Szentgotthárda. Novi Zrin je pao nakon jednomjesečne opsade. Zrinski nije čekao taj trenutak, otišao je kući u Čakovec. Ondje je proveo posljednje tjedne života, sve do 18. studenoga kada je poginuo u nesreći u lovu.

Ključne riječi: opsada Novog Zrina, Nikola Zrinski, obrana utvrde, osmanski ratovi, evaluacija terena

Key words: Siege of Novi Zrin, Nikola Zrinski, fortress defence, Ottoman Wars, evaluation of the terrain

¹ Želio bih zahvaliti svojim kolegama Józsefu Keleniku, Lajosú Négyesiju, Gáboru Hausneru, Attili Kállajiu, Józsefu Holeczu, Istvánu Magyaru, Gyuli Jánosú Kocsiju i Áronu Haázú na njihovim vrijednim savjetima bez kojih ovaj rad ne bi bio moguć.

Odustavši od opsade Kaniže, kršćanska vojska je 1664. stigla pod Novi Zrin² praćena turskim trupama. Nikola Zrinski, Peter Strozzi i Wolfgang Hohenlohe, koji su predvodili kršćanske postrojbe, raspravljali su o tome hoće li prijeći Muru ili će zauzeti plato ispred tvrđave. Zrinski predlaže potonje, ali mišljenje njegovih suvođa čini se jačim. Svrha ove studije jest ispitati prijedlog Zrinskog uzimajući u obzir vrijeme, teren, snage i alate te bilježeći podatke s lica mjesta. Ne želimo dokazivati istinu Zrinskog, nego analizirati situaciju. Na temelju usporedbe podataka i okolnosti nastojimo prikazati prednosti i nedostatke. Analiza se temelji na metodologiji prihvaćenoj u međunarodnoj literaturi³ te na rezultatima i iskustvu petnaestogodišnjih istraživanja na području Novog Zrina⁴. Studija će biti dovršena i na hrvatskom jeziku nakon što svoje mišljenje iznesu hrvatski kolege.

Imali smo puno koristi od instrumentalnih analiza koje su nam bile dostupne i dokazale su svoju učinkovitost posljednjih godina, kao što su dron, LIDAR, mjerenje otpora tla, daljinska detekcija i testovi mehanike tla (test nastanka močvare). Nakon obilaska terena i snimanja platoa ispred tvrđave, omogućen je digitalni prikaz terenskog stubišta. To je nadopunjeno dronskom snimkom potoka Visszafolyó, poznavanjem i praktičnim ispitivanjem suvremenih topova i vatrenog oružja (mušketa), uz probno gađanje na licu mjesta autentičnim replikama, kao i obradom dostupne literature.

Zrinski gradnju tvrđave prvi put spominje u ljeto 1661. u svom pismu.⁵ Budući da je sagrađena na turskom teritoriju, to je prouzročio ozbiljne komplikacije u odnosima između Beča i turske Porte. Činjenica da je Zrinski započeo gradnju ignorirajući prethodno odobrenje bečkog dvora te ne štedeći truda i sredstava, dokazuje njegovu hrabrost i inicijativnost.

Ne možemo zaobići lociranje položaja tvrđave i opis njezina okoliša. Novi Zrin nalazio se na lijevoj obali rijeke Mure, jugozapadno od Velike Kaniže, 16 km zračne linije i 3 km sjeveroistočno od Legrada, na posljednjem brežuljku sjeverozapadno okrenutog brda Szent Mihály (Slika 1).

Slika 1. Položaj Novog Zrina (Izvor: pripremio autor prema skici Géze Perjésa (Perjés 1965, 97.))

² U tekstu nastojimo dosljedno koristiti termin Novi Zrin. Ovo nije izjava o prirodni snage, nego usvajanje teksta publikacije objavljene 2003. (Zrinski 2003).

³ Metoda nije nepoznata u znanosti, čitali smo brojne analize o preispitivanju sličnih situacija u prošlosti. Vidi Scott, Fox 1987; Sivilich 1996.; Četiri 2003.

⁴ Hausner, Padányi 2012; Hausner, Németh 2019.

⁵ Pismo Nikole Zrinskog nepoznatoj osobi, Martianež, 28. lipnja 1661., Zrinski 2003, 725.

POLOŽAJ I OBRAMBENOST TVRĐAVE

Tvrđavu je sa sjevera i zapada štitila Mura, s istoka ribnjak koji je izgradio Zrinski, a samo je plato ispred tvrđave, na jugoistoku, pružao priliku za normalnu opsadu. Ujedno to znači da je istodobni raspored turske nadmoćne snage bio jako ograničen, sužen na pojas širine 200 m. To je utjecalo i na učinkovitost turskih topničkih snaga koje nisu mogle gađati tvrđavu sa svih strana.

Kako bismo dobili potpuniju sliku o obrambenosti tvrđave, vrijedi pregledati mišljenje suvremenika. Tvrđava je Nikoli Zrinskom bila vrlo draga i važna jer je osobno sudjelovao u njezinoj gradnji, a odabir mjesta obrazlagao je sljedećim riječima: »...to mjesto je štit ili bastion cijelog Međimurja, pa i cijele pogranične Slavonije, odavde niz Dravu, a tko je gospodar ovog brda, gospodar je Muraköza i one dvije rijeke, Mure i Drave.«⁶ U ovoj rečenici vidi se sva predanost vojnika koji se brine o svojoj zemlji i vlastitoj imovini, a ujedno uključuje i prezentaciju strateške važnosti brda (Szent Mihály).

Mišljenja suvremenika već su bila podijeljena u ocjenjivanju Novog Zrina. Prema carskom generalu Raimondu Montecuccoliju, »mjesto je bilo beznačajno jer nije imalo jarak, natkriveni put, nikakav oblik, niti krila, obrambene linije bile su vrlo kratke, razina izgradnje niska i nagnuta, zemljani nasip visok i vrlo uzak, a ipak je njime dominirala visina na kojoj su Turci postavili svoje topove. [Nadalje unutar] tvrđave nije bilo kopna ni prostora, bilo je otvoreno s obje strane, budući da zidovi nisu vodili do vode, nego je između njih i vode bio ostavljen otvor. Stoga je od prvog trenutka do posljednjeg bio jednako u opasnosti opasti od ručne borbe. [Mjesto] nije bilo pogodno ni za proboj zbog padina i obližnjih brda, bilo je usko, nije moglo primiti previše ljudi, a da oni jedni drugima ne smetaju i ne sprečavaju, ali ta mala snaga ne bi bila dovoljna da zaštiti tvrđavu. Kad bi netko ulazio u tvrđavu, morao je pitati gdje se zapravo nalazi utvrda; vojnici su ga obično zvali ovčar.«⁷

Gualdo Priorato, dvorski povjesničar, u svom djelu o caru Leopoldu I. opisuje mnoge pojedinosti koje se ne mogu naći drugdje, iako on sigurno nikada nije vidio tvrđavu: »...bilo je to vrlo slabo mjesto, smješteno iznad uzvisine brda, prema rijeci. Ukupno je imala dva mala zemljana bedema i dvije vrlo uske škare, također od zemlje, poduprte debelim, okovanim gredama. Nadalje, u podnožju jarka, bio je potpuno okružen palisadom, u kojem [tj. u jarku] bio je ravelin ispred kurtine. Sa strane rijeke nije bio zatvoren ničim drugim osim palisadom i malo niže drugom koja je štitila most. Potonji se sastojao od teglenica s redutom na kraju, u koje je moglo stati oko 50 pješaka. Opseg tvrđave nije bio veći od 300 koraka, a ni unutra nije bilo više od oko 300 ljudi za obranu. Svi vojni inženjeri koji su ga vidjeli i svi vojskovođe koji su ga promatrali bili su mišljenja, suprotno javnom mnijenju, da tvrđava nije sposobna izdržati formalnu opsadu, ali ne bi mogla izdržati čak ni veći neprijateljski napad ako bi se oduzela vojska koja bi je mogla zadržati.«⁸

Treba spomenuti i opis Pála Esterházyja, koji je bio prisutan tijekom opsade, a nakon povlačenja Turaka obišao je ruševine i opsadno područje. U svom povijesnom djelu na latinskom pod naslovom »Mars Hungaricus« ne bavi se mnogo opisom tvrđave, ali spominje jarak, jezero koje okružuje tvrđavu sa sjevera i obrambenu ulogu Mure, a prilaže i skice, karte u boji (*Slika 2*). Kao manu navodi i to što se tvrđava može gađati iz topa s planina koje se uzdižu iznad nje.⁹

Vrijedno je spomenuti i mišljenje Wolfganga Juliusa Hohenlohea, što je posebno zanimljivo u svjetlu činjenice da, prema suvremenom opisu, odnos između Zrinskog i Hohenlohea nije bio bez sukoba ni tijekom zimske kampanje. U Hohenloheovu pogrebnom govoru - vjerojatno u skladu s Hohenloheovim uputama - ne spominju se bezglavo povlačenje i slabosti položaja i obrane Novog Zrina. Nóra G. Etényi na sljedeći način tumači relevantni dio smrtne propovijedi na njemačkom: »Bitka kod Kaniže vodila se redovnom opsadom, s pažljivo dizajniranim prilaznim rovovima i topovskim bedemima. Međutim, nakon odlučnog ratnog vijeća, odlučili su da se opsada mora prekinuti zbog približavanja vojske velikog vezira pa su krenuli u redovnom redu, s topovima i streljivom, i utaborili se kod Novog Zrina, na obalama Mure. Tvrđava koju je izgradio Zrinski učinkovito se branila od dobro opremljene

⁶ Nikola Zrinski Dvorskom ratnom vijeću, Legrad, 5. srpnja 1661., Zrinski 2003, 726.

⁷ Montecuccoli 2019, 214.

⁸ Citirano prema Domokosu 2011, 758.

⁹ Esterházy 1989, 162.

turske vojske velikog vezira kao bastion kršćanstva. Hohenlohe također priznaje važnost Nikola Zrinskog kao vojnika i generala.«¹⁰ Treba se uzeti u obzir činjenicu da je ovaj pogrebni govor napisan 1699. godine, 35 godina nakon događaja.¹¹

Također vrijedi znati da su opsadnici vidjeli tvrđavu i njezinu okolicu. Turski putnik Evlija Čelebi zapisao je svoja iskustva dok je sudjelovao u opsadi i bitkama oko tvrđave. Njegov opis - iako sadrži očita pretjerivanja - daje ideju o stanju Novog Zrina.¹² On piše o drvenoj tvrđavi koja stoji na šumovitom i sjenovitom rtu, čiji potporni zidovi izazivaju strah. Visoki su pedeset stopa (38 m) i široki pedeset stopa (15 m). Zidovi tvrđave ojačani su živim drvećem koje je tamo raslo. Njezinih sedam bastiona napunjeno je topovima, a jarak tvrđave pun je vode. Most na Muri drži pedesetak brodova, preko kojih dotječu zalihe u tvrđavu. Opseg tvrđave je tri tisuće sedamsto koraka (2600 m), a u sredini, u dvorištu, nalazi se bunar.

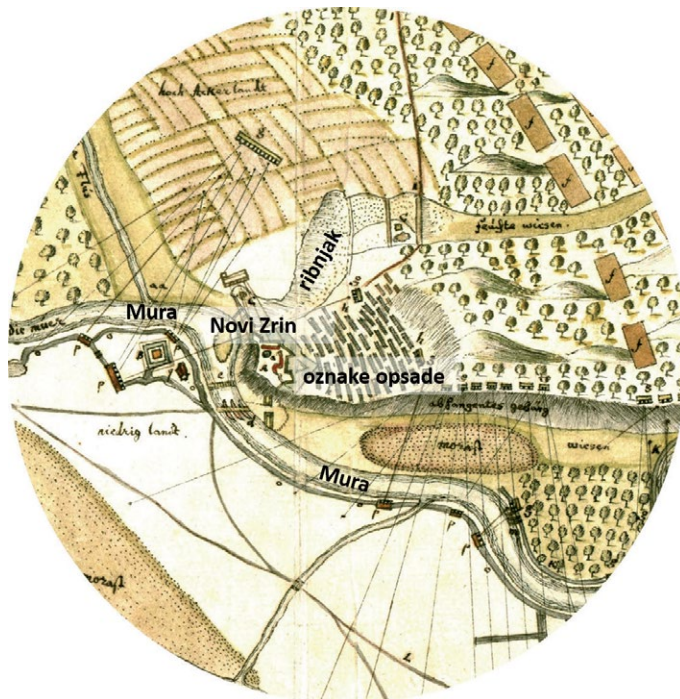
Opis Čelebija jasno pokazuje da zauzimanje tvrđave nije bilo lako. Potporni zidovi ojačani cementnim vapnom – iako su bili izloženi stalnom granatiranju – izdržali su opsadu. Zidovi su »kao med pojeli metke veličine ljudske glave« bez veće štete. Međutim, opsada je, s različitim stupnjevima uspjeha, polako, ali sigurno donosila napadačima pobjedu. Iako su branitelji koristili sve metode i sredstva koji su im bili na raspolaganju, pobijedila je nadmoć i utvrda je pala.

Drugi turski izvori također govore o kvaliteti Novog Zrina. U kronici Erzurumlu Osmán dede, koji je bio u službi vezira Fázil Ahmed paše, stoji: »Budući da je bilo vode s obje strane spomenute tvrđave, a zidovi su bili napravljeni od gline i punjenja, tvrđava je bila vrlo izdržljiva i jaka.«¹³

DOGAĐAJI KOJI SU NEPOSREDNO PRETHODILI OPSADI NOVOG ZRINA

Prikaz prethodnih događaja počinjemo zimskom kampanjom jer je to bio temeljni razlog zašto je Zrinski povlačio turski pohod na sebe i svoju tvrđavu. Vojna operacija započela je 21. siječnja 1664., a kulminirala je paljenjem mosta u Osijeku 2. veljače. Završni događaj bilo je zauzimanje Segesda 13. veljače, a zatim se Zrinski vratio u Čakovec 15. veljače.

Spaljivanjem mosta i zauzimanjem nekoliko turskih utvrda tijekom zimske kampanje, Zrinski je stvorio uvjete za ponovno zauzimanje Kaniže. Znao je da nemaju puno vremena jer će Turci brzo obnoviti osječki most i opet se s velikom snagom pojaviti na bojnopolju. Vrijeme i brzina bit će odlučujući za uspjeh opsade. Dana 17. veljače napisao je pismo palatinu Ferencu Wesselényiju u kojem je izjavio:

Slika 2. Položaj Mure i ribnjaka kod Novog Zrina (Izvor: pripremio autor prema Esterházyjevu crtežu (Esterházy 1989, 160–161.))

¹⁰ G. Etényi 2008, 447.

¹¹ Na ovome mjestu vrijedi citirati mišljenje Józsefa Kelenika koje je iznio s autorom u recenziji publikacije. Po njegovu mišljenju, pogrešno je u prijevodu zaključiti da se u Hohenloheovu pogrebnom govoru pojavljuje svojevrsni kult Zrinskog.

¹² Čelebi 1985, 572. O Čelebijevim aktivnostima 1664. i opisu opsade Novog Zrina vidi i Sudár 2012a.

¹³ Sudár 2012, 179.

»Sada ili nikada, njegovo veličanstvo može oštetiti ili barem destabilizirati otomansku vojsku; ali bude-
mo li dugo razmišljali, izgubit ćemo i ovo na koga smo djelovali.«¹⁴ Njegov strah nije bio bez razloga
jer na dvoru ponovno nisu mogli donijeti brzu odluku. Dana 18. ožujka nadvojvoda Leopold konačno je
dozvolio opsadu, ali je Zrinski za to doznao tek 28. ožujka. U međuvremenu se o nužnosti opsade
raspravljalo na sve više sastanaka, a polemiziralo se i o pitanju vodstva. Naposljetku je kao kompromisni
prijedlog prihvaćeno zajedničko zapovjedništvo: carski general Strozzi vodio je nasljedne provincije,
Hohenlohe vojnike Rajnske konfederacije, a Nikola Zrinski hrvatsku i mađarsku vojsku.¹⁵

To je značilo 20.600 vojnika (7400 ugarsko-hrvatske vojske, 7000 carske vojske, 5000 rajnskih save-
znika i 1200 bavorske vojske).¹⁶ Opsada Kaniže započela je 28. travnja 1664. godine. Zbog svakodnevnih
neuspjeha opsade, slabe opreme, neizvjesnosti opskrbe i podijeljenog vodstva vojske, neuspjeh je bio
zagarantiran. Kao što je Zrinski napisao u svom djelu »Hrabri vitez«: »Ne mogu biti dva sunca na nebu,
dva kralja u jednoj zemlji, dva lava u jednoj planini, dva kapetana u jednom ratu. Rat u kojem je dvoje,
odmah se pogoršava, zavist ne dopušta da se slože, razlika u razumu ne dopušta da se zapovijeda.«¹⁷

Turska vojska je pod vodstvom Fázila Ahmeda Köprülüzáde 14. svibnja prešla obnovljeni vojni most
u Osijeku. Čuvši za približavanje neprijatelja, čelnici kršćanskih trupa - nakon ozbiljnih internih raspra-
va - odlučili su prekinuti opsadu i povući se u Novi Zrin. Zrinski od opsade Kaniže odustaje 2. lipnja.

Neslaganje vođa ostavlja trag i na povlačenju, ali i na daljnjim odlukama jer: »Nema drugog puta za
čovjeka ako se ne slaže sa svojima.«¹⁸

Ovako se Zrinski prisjeća povlačenja u svojim memoarima napisanim caru Leopoldu I. 17. srpnja
1664.: »Htio ili ne htio, morao sam trčati s njima.« Ratni povjerenik¹⁹ Hans Christian Gäller piše kao
očevidac da su zapovjednici - i sami ocjenjujući povlačenje kao neuspjeh - jednoglasno odlučili povući
se (*Slika 3*). Ovo trčanje tada je bilo popraćeno činjenicom da je izgubljen i dio opreme, a i samo povla-
čenje timova odvijalo se neorganizirano.²⁰ U ovoj situaciji trebalo je brzo odlučiti gdje će se – oslanjajući
se na Novi Zrin - postaviti nova linija obrane.

NA BRDU ILI NA DRUGOJ STRANI?

Stav Zrinskog bio je jasan kada je trebalo odlučiti o novim položajima tijekom povlačenja: »Jer kada
je došlo do toga gdje bismo sada trebali kampirati, definitivno sam predložio da postavimo pješaštvo na
brdo, ispred moje tvrđave. Jer na taj bismo način ipak donekle zauzeli Kanižu, osigurali bismo Novi Zrin
i Muru, i imali bismo svaki dan vrlo dobru priliku nauditi neprijatelju. Ali govorio sam bez veze. Prešli
smo Muru i utaborili se u niskoj, vlažnoj zemlji, prepustivši brdo neprijatelju.«²¹

Odbijaju prijedlog Nikole Zrinskog i ne zauzimaju uzvisine ispred Novog Zrina. Prelaze Muru, čime
kršćanske snage postaju sigurnije, ali se ujedno zatvaraju iza rijeke. Time se gubi mogućnost inicijative,
čime se stvaraju povoljni uvjeti za tursku opsadu.

¹⁴ Zrinski 2003, 769.

¹⁵ Razlog je bio što je car imao vlast samo nad trupama iz pokrajina i kraljevstava obitelji Habsburg. Zapovjed-
nika i ukupno vodstvo carskih trupa izglasavala je carska skupština. Da bi višečlana vojska funkcionirala, car
i izbornici/redovi na Carskom saboru dogovaraju zajedničkog vrhovnog zapovjednika. Konfederacija Rajne
imala je kontrolu nad savezničkim trupama, a car je mogao samo tražiti pomoć od Konfederacije, koja je tada
naredila svom zapovjedniku, u ovom slučaju Hohenloheu. Montecuccoli je postao zajednički izabran vrhovni
zapovjednik Carske skupštine i trupa Saveza. Bila je to politička odluka. Tako je samo on dobio punu nadlež-
nost nad svim timovima.

¹⁶ Perjés 1965, 356.

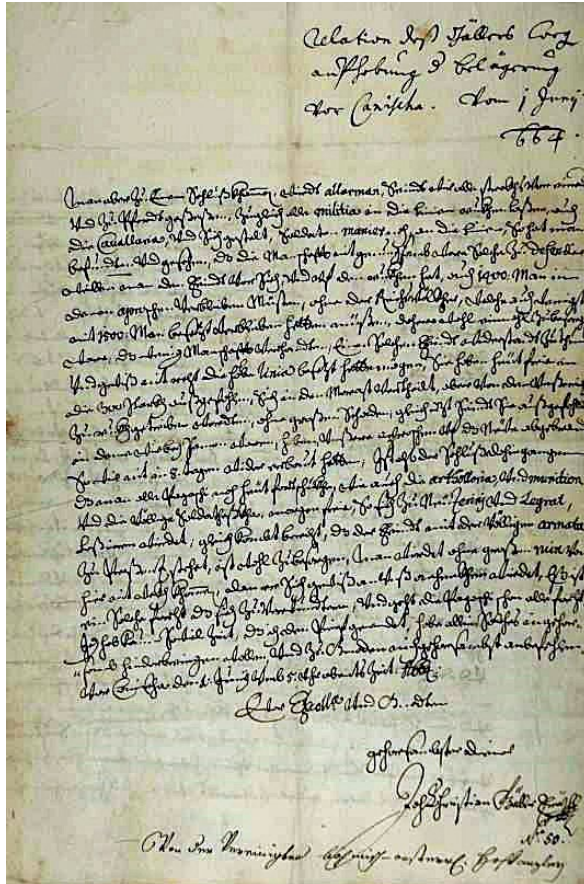
¹⁷ Zrinski 2003, 330.

¹⁸ Zrinski 2003, 288.

¹⁹ Zrinski 2003, 852.

²⁰ Objašnjenje različite klasifikacije povlačenja iz Kaniže može biti perspektiva vojnika koji pripadaju različitim
narodima i različitim vrstama postrojbi. To može biti i razlog prethodno citiranog mišljenja Hohenlohea da je
povlačenje bilo »uredno«, dok Zrinski koristi riječi: »nered, zbrka, mnogo je stvari izgubljeno« (Zrinski 2003,
852–853).

²¹ Zrinski 2003, 853.

Slika 3. Izvješće Hansa Christiana Gällera (Izvor: priopćenje Józsefa Kelenika)

u isto vrijeme] i otežavala oslobađanje [opsjednute tvrđave].²⁴

Zaštita temeljena na rijeci i prijelaz kao složen manevar nisu mu bili nepoznati. Godine 1638. sa svojim je trupama čuvao prijelaz Elbe, kada su Šveđani predvođeni Johanom Banérom napravili neočekivan manevar i nisu prešli gdje se očekivalo. Rezultat je bio da su mnogi zapovjednici, uključujući Montecuccolija, zarobljeni. U zimu 1658. preuzeo je zapovjedništvo nad cijelom carskom vojskom u Poljskoj, sada u činu feldmaršala. Tijekom zime Šveđani su zauzeli gotovo cijelu Dansku i opsjeli Kopenhagen, a zbog toga i problema s opskrbom Montecuccoli je krenuo protiv njih prije kraja zime. Potiskivao je neprijatelja s otoka na otok, stekavši veliko iskustvo u operacijama prijelaza i iskrčavanja.²⁵

PREGLED ODNOSA SNAGA, BROJA LJUDI, TOPNIŠTVA, VOJNIH SPOSOBNOSTI

Broj ljudi

U tekstovima u kojima se analizira opsada Novog Zrina naveden je različit broj kršćanskih i muslimanskih snaga. S jedne strane razlog je nedostatak znanja, a s druge općepoznat fenomen da historiografija uvijek daje mnogo veće brojke od stvarnosti.

Stratešku važnost brda već je prepoznao Walter Leslie, glavni kapetan regije Vend. Godine 1661. u svom je izvješću predložio da združene trupe trebaju napasti tursku vojsku koja se okuplja pod Novom Zrinu (tj. izvršiti preventivni udar protiv Turaka) ili, pak, postaviti korpus na uzvisini pokraj tvrđave Novi Zrin te zaštititi radove i tvrđavu.²²

Moram se u potpunosti složiti s mišljenjem Lajosa Négyesiya da bi se kršćanske postrojbe uspjele učinkovito oduprijeti turskim napadima prelaskom Mure i gradnjom bedemskog sustava, kao i obranom Novog Zrina. Naravno, istodobno su - i na taktičkoj i na strateškoj razini - odustajanjem od brda odustali od inicijative i samo pratili događaje.²³

Montecuccoli je 15. lipnja stigao do kršćanskih četa ukopanih na desnoj obali Mure - s punom vlašću, sada kao samostalni vođa - i suočio se s gotovom situacijom. Montecuccolijevo je mišljenje bilo da nije korisno zauzeti lijevu obalu (tj. zauzeti uzvišenje ispred Novog Zrina). »Neprijatelj je slijedio našu vojsku, koja se povukla do tvrđave Zrinskog, te je bio prisiljen prijeći na desnu obalu Mure, dajući Turcima prednost u šumi u kojoj su se mogli sakriti i brdu preko kojeg su mogli dominirati drugom stranom Mure [tj. gdje je bila utaborena kršćanska vojska] te ravnom cestom, koja im je uvelike olakšala napad na tvrđavu, [ali je

²² Domokos 2012, 46.

²³ Négyesi 2017, str. 343–356

²⁴ Montecuccoli 2019, 212.

²⁵ Montecuccoli 2019, 12.

Prema Gézi Perjésu, uvjet za uspješnu opsadu tvrđave jest 10 do 15 puta više ljudi.²⁶ Toga sigurno nije bilo tijekom opsade Novog Zrina²⁷ jer prema opisima koji govore o najbrojnijem turskom ljudstvu, u prvim danima opsade pred tvrđavom nije bilo turske vojske veće od 60.000 ljudi.

Zrinyi izvještava vladara o opsadi Kaniže 9. svibnja, kada piše o 30.000 hrabrih kršćanskih ratnika koji su ključ uspjeha. Istodobno u svojem memoaru Leopoldu I. od 17. srpnja navodi: »Obećanih tri-naest tisuća pješaka nije stiglo. U početku je Strozzi imao 1500 vojnika, Spick 1200, jer su ostali ostali u Radkersburgu i Ferslangfeldu, Spaar 1200, a Liga 4000, dakle ukupno 7900. Iako im je poslije pridodano devet stotina Bavaraca i konačno tisuću i sedam stotina ljudi pod pukovnikom²⁸ Munfortom, bilo ih je ukupno samo deset tisuća i pet stotina.« Na istome mjestu on procjenjuje snagu nadolazećih turskih trupa na 20.000.²⁹

U svom pismu od 27. lipnja napisanom u blizini Novog Zrina - dva dana nakon Montecuccolijeva dolaska - ponovno govori o broju trupa: »...već imamo toliko mađarskih i njemačkih trupa da bismo se mogli sukobiti s neprijateljem ne samo po potrebi, nego i po svojoj dobroj volji. Imamo oko dvadeset tisuća mađarskih i hrvatskih vojnika i isto toliko njemačkih vojnika, i s ovim brojem, ako ne nadmašimo snage neprijatelja, izjednačeni smo s njim.«³⁰ Očito ovaj broj već obuhvaća snage koje prate ili stižu s Montecuccolijem. Istodobno Montecuccoli odbija poriv Zrinskog za napad rekavši da mora čekati snage koje su još na putu, uključujući pomoćne snage vojvode od Badena.

U svom pismu vladaru 27. lipnja Zrinski broj turskih snaga procjenjuje na 30.000 ljudi, pozivajući se na priznanja zarobljenih Turaka.³¹

Esterházy na temelju izvješća izviđača procjenjuje snagu vezira na 20.000 ljudi, kada oni čekaju dolazak pomoćnih trupa iz Pečuha.³² O vlastitoj snazi kaže da je - uz stalna pristižuća pojačanja - »već bila tolika da je, ako i nije nadmašivala snagu neprijatelja, sigurno mu se činila ravnom...«³³

U sažetku vojne povijesti Józsefa Bánlakyja stoji: »Tijekom neuspješne opsade tri su vojske pretrpjele oko 1000 gubitaka. U trenutku povlačenja broj njemačkih trupa još je uvijek bio oko 12.000 pješaka i 2500 konjanika; dodajući tome broju od oko 5000 Mađara i Hrvata, dobivamo ukupno 19.500 ljudi.«³⁴ Na istome mjestu navodi i broj turske vojske - 40.000.

Usporedbom snaga bavi se i Géza Perjés. Prema njegovim proračunima, kršćanska vojska koja je sudjelovala u opsadi Kaniže broji 20.600 vojnika pa se može smatrati dobrom osnovom za procjenu snaga koje se povlače prema Novom Zrinu. Od toga je ugarsko-hrvatska vojska brojala 7400, carska vojska 7000, Rajnski savez 5000, a bavarska vojska 1200 vojnika.³⁵ Na istome mjestu poslije piše da je u vrijeme Montecuccolijeva dolaska u Novi Zrin kršćanska vojska brojala oko 30.000, dok je turska vojska brojala 100.000, od čega je gotovo trećina bila borbeno stanovništvo koje se okupljalo.³⁶

U svojoj studiji o gradnji i opsadi Novog Zrina iz 2011. György Domokos također spominje broj osoblja: »Pojačanja su počela pristizati jedno za drugim. Montecuccoli je već marširao na čelu osam pukovnija, a slijedio ga je 18. Feldmarschall Sparr s dragunskom i hrvatskom pukovnijom, zatim 19. njemačka konjica te Nádasdy i Batthyány na čelu tisuća mađarskih vojnika, konačno 27. Petar Zrinski s dragunskom pukovnijom i tisućama Végvárovih vojnika, oko 6000 ljudi. Postojala je potreba za tim postrojbama jer se prema vijestima broj neprijatelja stalno povećavao.«³⁷ Potonji u drugom djelu kaže

²⁶ Perjés 1965, 36.

²⁷ Négyesi 2017., 348.

²⁸ Zrinski 2003, 851.

²⁹ Zrinski 2003, 852.

³⁰ Zrinski 2003., 787.

³¹ Zrinski 2003, 788.

³² Esterházy 1989, 156.

³³ Esterházy 1989, 163.

³⁴ Bánlaky 1940, 245.

³⁵ Perjes 1965, 356.

³⁶ Perjés 1965, 368.

³⁷ Domokos 2011, 765.

da se do kraja lipnja 36.000 kršćana suočilo s osmanskom vojskom koja se procjenjuje na 40.000 do 60.000 vojnika.³⁸

Što se tiče broja kršćanskih snaga, ističe se izvješće ratnog povjerenika Hansa Christiana Gällera, čiju nam je fotografiju ustupio József Kelenik. Komesar poslan iz Graza spominje broj kršćanske vojske. Istodobno, budući da komesar nije bio vojnik, njegove su zadaće bile više logističke, diplomatske i političke pa se ovo može smatrati više teoretskim brojem. Prema Keleniku: »Vjerojatno je da ih nije bilo toliko pod Novim Zrinom nakon povlačenja iz Kaniže. Ugarsko-hrvatsko-slavonski vojnici iz krajnje utvrde vratili su se u svoje tvrđave jer su se bojali pljačkaša. Njemačko-austrijsko pješništvo imalo je mnogo bolesnika. U njemačkoj konjici mnogi vojnici nisu imali konje. Iako je to jedini izvor podataka o broju ljudstva na početku povlačenja, zbog kaotičnog stanja nitko nije točno znao koliko ih je ukupno bilo.«

Citirani tekst izvješća ratnog povjerenika (prijevod József Kelenik) je sljedeći:

»Izvjestaj komesara Hansa Christiana Gällera, 1. lipnja 1664. u 17 sati iz tabora pod Kanižom.

...zatim više trupa, i na konjima i pješice, koje bi bile na raspolaganju, (nije bilo, jer) naše postojeće pješništvo, sve zajedno, sastoji se od 12.000 ljudi, konjica - također uključujući sve - 2500 ljudi, Mađare koji su s nama, 5000 ljudi zajedno s onima iz vanjskih krajeva...«³⁹

To znači ne više (dapače manje) od 19.500 ljudi, dakle oni su trebali apsorbirati prve udare progonećih Turaka i držati visoravan ispred Novog Zrina.

Topništvo

Što se tiče topništva - kao odlučujućeg faktora za uspjeh - imamo malo informacije. S kršćanske strane kvaliteta topništva korištenog u opsadi Kaniže bila je toliko loša da se spominje u nekoliko opisa. U svom pismu, u kojem izvještava o opsadi Kaniže, Zrinski se žali da je bombe i granate izradio pogrešan majstor pa su eksplodirale rano, u zraku, ne nanijevši nikakvu štetu neprijatelju.⁴⁰ O topovima koji su mu stavljeni na raspolaganje piše: »Velika je nevolja bila i to što su nam, unatoč našim očekivanjima i na iznenađenje svih nas, naši topovi nakon nekoliko hitaca izgorjeli i bili toliko oštećeni da kad je trebalo pucati, teško da bismo ih uopće mogli koristiti.«⁴¹ S pravom možemo pretpostaviti da ovi topovi nisu ni na koji način sudjelovali u kasnijim događajima - dakle u obrambenim bitkama kod Novog Zrina.

Négyesi opisuje topničku snagu Turaka koji su opsjedali Novi Zrin na sljedeći način: »...Turci su postavili 4 opsadna topa na istočnoj strani visoravni, nasuprot tvrđavi, na turskom desnom krilu..., a 3 opsadna topa na zapadnoj strani, na lijevom krilu... S opsadnim topovima granatirali su tvrđavu, a s teškim topovima od 2 do 4 fonta postavljanim na rubu platoa gađali su zavoj Mure i prostor između Drave.«⁴²

Jedan turski izvor donosi zanimljivu informaciju o tome da trupe koje su pokušavale osloboditi Kanižu nisu sa sobom ponijele topništvo.⁴³ Stoga s pravom možemo pretpostaviti da kod Novog Zrina - barem u prvim danima nakon dolaska Turaka - napadačima nije bilo na raspolaganju opsadno topništvo. Na to upućuje i činjenica da je granatiranje Novog Zrina počelo samo s nekoliko topova iznenada dopremljenih iz Kaniže. Ovi su stigli 10. lipnja, ukupno sedam komada, nakon čega je mogla započeti metodična opsada tvrđave. Pál Esterházy spominje da zapovjednik turskih trupa - nakon tri dana praćenja kršćanskih snaga u bijegu - postavlja tabor pred tvrđavom i »daje zapovijed da se sagradi topovski

³⁸ Domokos 2021, 410.

³⁹ »...dan nur stalno Manschafft, sowohl zu Pferd pod, ispod Fueß, verhandten weren, unsere iletzige Pješaštvo sve u svemu bestethet 12M Man, und die Cavallarie 2500 Man auch in allem, die Ungern in beysambt, sambt u jazbini Gränitzern in die 5M Man...« Izvjestaj ratnog povjerenika Hansa Christiana Gällera 1. lipnja 1664. u 17 sati iz tabora ispod Kaniže. Wien, Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, AFA 1664-6-3b f579r.

⁴⁰ Zrinski 2003, 780.

⁴¹ Zrinski 2003, 851.

⁴² Négyesi 2017, 349.

⁴³ Sudár 2012, 183.

bedem protiv istočnog bastiona, a odatle trećeg dana ispaljuje svoje topove na nas, ali to nam gotovo ne smeta.«⁴⁴

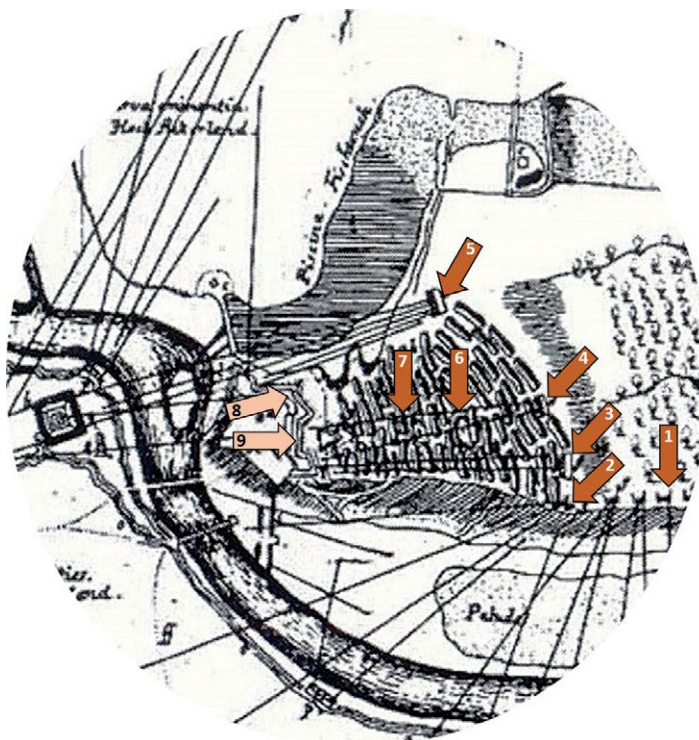
Mustafa Nihádí piše o turskom topništvu koje je napadalo kršćanske trupe ukopane na desnoj obali Mure: »I veliki vezir sagradi bastion na brežuljku - odakle su mogli rovovi biti viđen - i 120 zarbuzana i šahíja iz kraljevskog tabora je smjestio tamo.«⁴⁵ Tragovi prvog pronađeni su i na terenu, gdje je pronađeno mnogo projektila iz malokalibarskih poljskih metaka, tipične težine 1,2 kg. Projektili velikih opsadnih topova pronašli smo u bedemu, gdje su stajali topovi koji su branili tvrđavu.

I drugi turski izvori potvrđuju navedene podatke.⁴⁶ Prema njima, za početak opsade dopremljeno je iz Kaniže sedam šahijskih topova, od kojih su četiri postavljena na jedno, a tri na drugo krilo. Protiv kršćanskog tabora bilo je postavljeno 120 zarbuzana i šahijskih kolomburni na bastionu podignutom na rubu platoa.⁴⁷

Tijekom našeg terenskog istraživanja pronađeno je mnogo minobacačkih bombi, topovskih zrna i gelera. Pretpostavili smo da su projektili pronađeni u tvrđavi bili tipično turski, dok su oni pronađeni u opsadnom području dolazili iz kršćanskih topova. Budući da smo već odredili granice tvrđave i opsadnog područja, ovakav pristup daje prihvatljive zaključke. Tijekom evaluacije pronađenih projektila tražili smo odgovor na pitanje o kvaliteti topova korištenih u opsadi.

Veličinom se posebno ističu minobacačke bombe čiji su tragovi pronađeni s obje strane. Među nalazima potpuno su očuvani bomba (promjer 26 cm, težina 58,5 kg) i veći komadi gelera. Korišteni su na udaljenosti od 300 koraka, gađajući strmom putanjom u neprijateljsku polovicu terena. Prihvaćajući stručno mišljenje, na karti mjesta Jacoba von Holsta prikazujemo položaj i zadaće topništva korištenog tijekom gradske oluje.⁴⁸

Po našem mišljenju, na prikazu opsade može se jasno prepoznati trag paljbenog položaja turskih minobacača, što pokazuju strelice označene brojevima 6 i 7 na slici. Topovi postavljene na uzvisinama strmih obala Mure, presrećući kršćanske položaje s druge strane, prikazani su strelicama 1, a topovi koji napadaju tvrđavu prikazani su strelicama 2, 3 i 4. Prijelaz je bio napadnut topom označenim strelicom 5. Topovi koje su štitili tvrđavu očito su se nalazili u obrani zidina tvrđave, odakle su gađali tursko topništvo i napadačke trupe (strelice 8 i 9, *Slika 4*). Nalazi pronađeni terenskim istraživanjem potvrđuju Holstov prikaz jer su na označenim mjestima u većem broju pronađene topovske kugle, geleri i mušketne kugle.

Slika 4. Prikaz i smještaj baterija na Holstovu dijagramu (Izvor: izradio autor prema skici Jacoba von Holsta)

⁴⁴ Esterházy 1989, 162.

⁴⁵ Sudár 2012, 177.

⁴⁶ Sudár 2012, 182.

⁴⁷ Manja poljska puška u osmanskim izvorima pojavljuje se pod nazivima kolunburna, kolumburna, kolunburina, kolumburina, kolunburuna itd. Ágoston 1992, 195

⁴⁸ Domokos 2008, 145.

Na području turskih opsadnih bedema pronašli smo veći broj gelera velikih minobacačkih bombi, što dokazuje da su branitelji imali takvo sredstvo. Mjerenja pokazuju da su branitelji imali minobacače koji su ispaljivali bombe tankih i debelih stijenki promjera 35, 30, 27, 25, 19 i 16 mm.⁴⁹ Potvrđuje to i turski izvor koji kaže: »Stoga su, po nalogu dostojanstvenog serdara, iz tvrđave (Novog Zrina) izvukli kolonburnu od 11 okova, šest komada šahijskih zarbuzan topova i tri pripadajuća bacača granata, pa su ih poslali u Kanižu zajedno sa⁵⁰ sedam kuglastih topova prethodno donesenih iz tvrđave Kaniž.«

Na području tvrđave pronađeno je manje gelera, ali oni dokazuju da su napadači imali i minobacače, ali ne u istom broju i veličini kao i branitelji.

Lokacija, količina i težina topovskih zrna pronađenih u našem istraživanju navodi na nekoliko generalizirajućih zaključaka. Već smo govorili o tragovima malokalibarskih poljskih topova (područje označeno 1), a do sličnog zaključka doveli su nas i šest projektila težine 6,1 kg pronađenih na relativno malom prostoru (područje 3) te tri veća od 11,4 kg rasula masivnog projektila (područje označeno 2) (Slika 5).

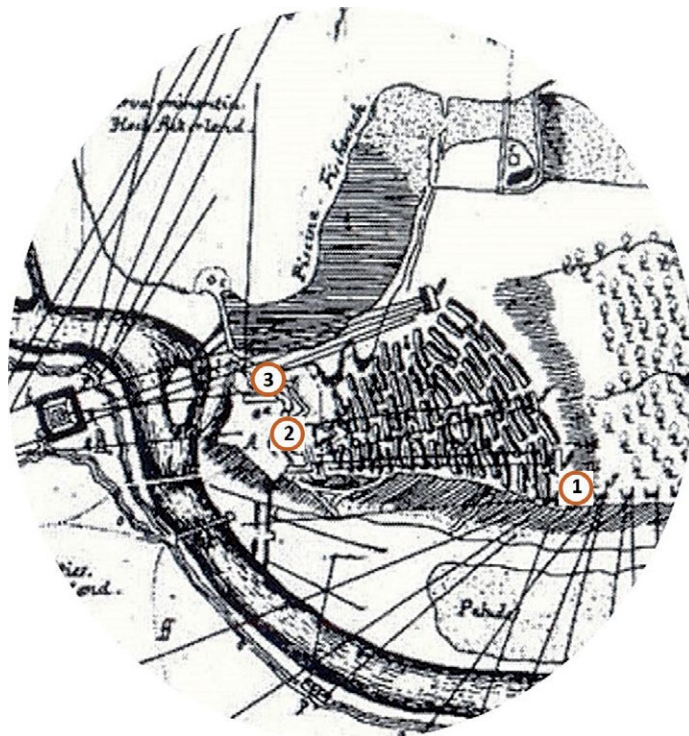
Posljednje dvije topovske kugle pomogle su identificirati položaj obrambenih topova tvrđave koji su bili glavne mete turskog topništva. Da nije riječ o napuštenim ili otkotrljanim topovskim zrnima, govori podatak da su pronađeni na od 80 do 100 cm dubine. Na području opsade dosad je pronađeno malo topovskih zrna, ukupno dva, pa ne možemo dati generalizirane podatke o baterijama branitelja.

O broju topova u tvrđavi imamo malo podataka. Neki opisi govore o 24 topova,⁵¹ a drugi spominju tri minobacača, šest lakših topova i bojnu zmiyu.⁵²

Regrutabilnost

Vezano uz posljednji komentar, također je vrijedno spomenuti da broj raspoloživog ljudstva ne znači cjelovitost borbene vrijednosti. Mora se voditi računa o regrutabilnosti, opremljenosti i borbenom moralu postrojbi. Imamo referencije i na te podatke pa ih ne možemo zanemariti.

Prvo, pogledajmo stanje turskih momčadi. Glavne snage stigle su na bojište 14. svibnja, kada su prešle vojni most u Osijeku, pokrivajući 150 km između Zimonja i Osijeka. To odgovara tempu o prelasku 30 km dnevno, što je vrlo respektabilno u to doba, čak i ako su marširali na svom teritoriju. Nakon toga tempo se usporava jer stižu u Siget 25. svibnja, što odgovara prijedenoj udaljenosti od 7 km/dan na 85 km. Sedam dana im nije bilo dovoljno da se prijeđu 70 km od Sigeta do Kaniže jer znamo da je kršćanska vojska tek 2. lipnja napustila blizinu Kaniže, i to bez borbe. Izvedba marša prikazana na bojnom polju svakako je određena neprijateljskim područjem, koje je Zrinski uništio u svojoj zimskoj

Slika 5. Područja identificirana na temelju nalaza topovske kugle (Izvor: pripremio autor)

⁴⁹ Négyesi 2019, 183.

⁵⁰ Sudár 2012, 140.

⁵¹ Haller 2016, 55.

⁵² Hammer 1979, 475.

kampanji. Stoga se ne slažemo s Bánlakyjevim mišljenjem koji sve to pripisuje nesigurnom vodstvu koje se bori s duhovnim dvojbama.⁵³ Pritom marš od 300 km sigurno nije povećao svježinu, opskrbljenost i borbenu spremnost turskih snaga.

Na potonje se poziva i Evlija Čelebi kada opisuje opsadu Novog Zrina. Zbog dugotrajne opsade entuzijazam napadača trebalo je pojačati ciljanim nagradama. »Međutim, što se tiče čuvanja tvrđave, discipliniranja vojske, poticanja na borbu i poticanja da započnu bitku, mi stojimo iza njih. U tom su pogledu doista bez premca.«⁵⁴

Stanje kršćanske vojske ostavljalo je mnogo prostora za poboljšanje. U pismu upućenom Leopoldu I. Zrinski iz tabora pod Novi Zrinom 27. lipnja piše o vojnicima koji su se utaborili na desnoj obali Mure: »Naša pak vojska gubi vrijednost ne samo zato što ništa ne radi, nego je zbog bolesti do neviđenih razmjera oslabljena, a nedostatak hrane također je potpuno uništava. Nadalje, mađarski i hrvatski vojnici, koji nikada nisu primili nikakvu plaću, ne mogu ovdje ostati dulje od osam dana jer su sa sobom nosili samo kruh. Sve što sam imao do sada sam im podijelio.«⁵⁵

Zrinyi je - možda slijedeći svoj pjesnički duh - posebnu pozornost posvetio psihičkom stanju vojnika, čija je jedna od važnih komponenti bila opskrba hranom. Ovako o tome piše u svom djelu pod naslovom »Hrabri vitez«: »Želudac nema gospodara, on je sluga svih. Glad i žeđ kvare ratove prije nego sila. Čuvaj se, kapetane, i dobro pazi da se ne moraš boriti s njima, jer ćeš pretrpjeti veliku štetu.«⁵⁶

György Domokos citira Montecuccolijevo mišljenje o borbenoj vrijednosti trupa u jednom od svojih djela: »...zimsko jahanje u Pečuhu s tisuću patnji, neuspješna opsada Kaniže, koja je potrošila većinu najboljih iz stare vojske, i stalni napadi i bolesti ispunjavali su vojsku strahom; neprekidne i neprestane borbe, koje vojnicima nisu ostavljale ni vremena za disanje, potpuno su uništile njihovu odjeću i oslabile njihovo tijelo i um. Sve je to smanjilo broj starih vojnika na najmanju moguću mjeru, ali s novima se teško može nešto valjano učiniti, jer su u [borbenoj] situaciji zbunjeniji od starih, jer nemaju iskustva; nisu niti obučeni kako nositi oružje, a kamoli ga koristiti.«⁵⁷

Kad je Montecuccoli stigao pod Novi Zrin 15. lipnja, suočio se sa sljedećom situacijom: »Vojska je bila u žalosnom stanju, lišena gotovo svih svojih časnika, budući da je većina njih bila ranjen ili bolestan, i vrlo oslabljena. Tvrđava i riječni prijelaz morali su se braniti miljama dugo, dok smanjeni broj posada nije mogao promijeniti svoje položaje... Nedostajale su nam zalihe rata i hrane, a ako je Štajerska imala vojsku čak i u vrijeme mira, kad je neprijatelj bio daleko, samo ga je on mogao opskrbiti velikim naporom, kako bi to mogao učiniti sada, kad je strah obuzeo svaku dušu, u prisutnosti tako velikog broja vojnika, na vidiku turske vojske?«⁵⁸ Tu sliku zasjenjuje činjenica da se Montecuccoli želio unaprijed osigurati od mogućeg neuspjeha, pa je opis koji situaciju prikazuje kao ozbiljnu mogao biti i priprema za to. Piše: »Nadalje, nije mi se činilo pravednim da ja završim ono što je netko drugi započeo, da nastavim graditi na temeljima koje je netko drugi postavio. I kojim bih onda pravom mogao zahtijevati slavu ako stvari okrenu na dobro? A ako okrenu na zlo, zašto bih ja podnio sramotu?«⁵⁹

STRATEŠKI POLOŽAJ BRDA SZENT MIHÁLY

Prema Montecuccolijevim citiranim mislima, kod Novog Zrina »zemljani nasip bio je visok i vrlo uzak, a ipak je dominirao uzvisinom na kojoj su Turci postavili svoj top.« Međutim, ako stavimo kartu ispred sebe, vidimo da je ta dominacija daleko od sigurne. Na temelju efektivnog dometa paljbe tadašnjih topničkih naprava⁶⁰ vrijedi pogledati područje sa središtem u Novom Zrinu (vodoravna linija 154,5 m), s radijusom od 600 m u standardnim smjerovima (*Slika 6*).

⁵³ Bánlaky 1940, 249.

⁵⁴ Čelebi 1985, 588.

⁵⁵ Zrinski 2003, 787.

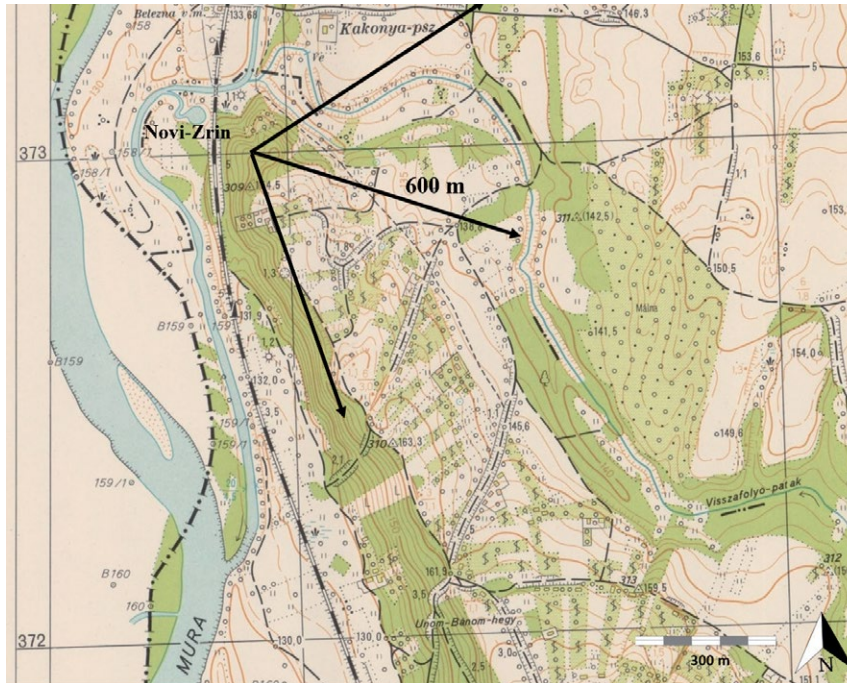
⁵⁶ Zrinski 2003, 320.

⁵⁷ Domokos 2011, 760.

⁵⁸ Montecuccoli 2019, 213–214.

⁵⁹ Montecuccoli 2019, 21.

⁶⁰ Domokos 1986, 79.

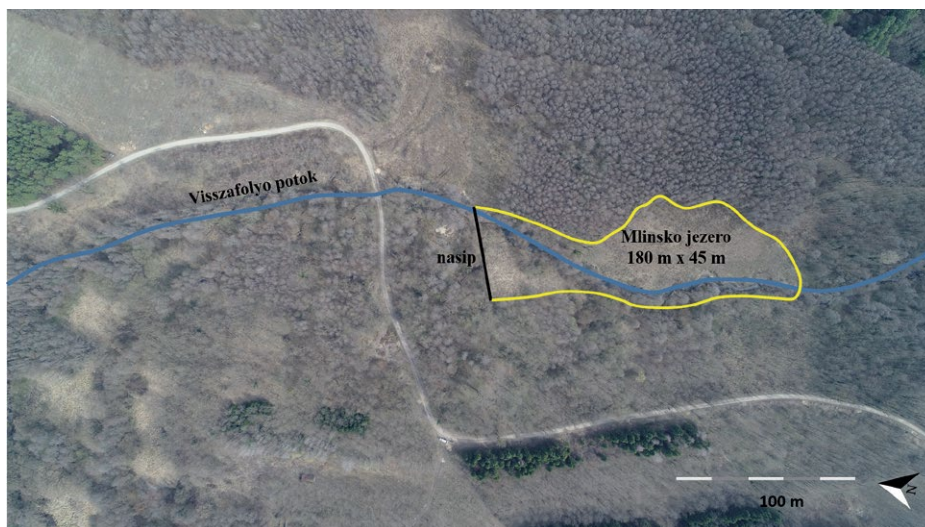
Slika 6. Visinski uvjeti 600 m područja Novog Zrina (Izvor: karta 1:10 000 koju je izradio autor na temelju 1969. godine)

Slika 7. Uspón na brdo Szent Mihály (Izvor: pripremio Attila Kállai)

Vidimo da konturne linije na sjeveroistoku i sjeverozapadu ne dosežu ni 140 m na ovoj udaljenosti. Samo se plato brda Szent Mihály uzdiže prema jugu, tj. konture su stvarno iznad razine tvrđave. Pritom je taj uspon na 300 m jedva 3,5 m, dok je na 600 m 8,5 m. Prikazi opsade lociraju tursko topništvo na 300 m. Iz svega ovoga proizlazi da je zauzimanje visoravni brda Szent Mihály bilo odlučujuće u smislu učinkovitosti topničke vatre. Istodobno, visina platoa iznad tvrđave nije bila tolika da bi postao nebranjiv. Ovo je jasno vidljivo i na *Slici 7*. Možda je i to razlog zašto se u sačuvanim izvorima o opsadi nigdje ne spominje ta činjenica. Moje mišljenje ne mijenja ni činjenica da su topovi u to doba postavljeni na zemljani bedem, što bi moglo značiti još koji metar.⁶¹

⁶¹ Montecuccoli 2019, 141.

Slika 8. Tragovi nabujalog potoka kod brane mlina Cserepes (Izvor: pripremio autor)

ZNAČAJKE DOLINE POTOKA VISSZAFOLYÓ I NJIHOV UTJECAJ

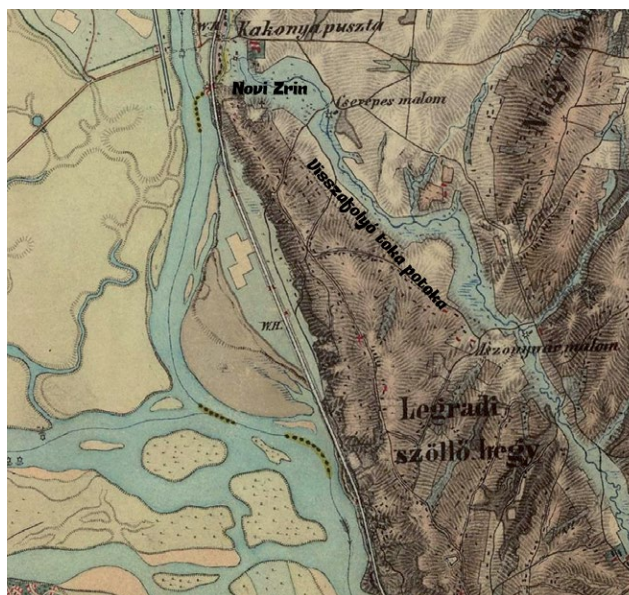
Nikola Zrinski postigao je nekoliko ciljeva pregrađivanjem potoka Visszafolyó. S jedne strane stvorio je ozbiljnu vodenu barijeru gradnjom ribnjaka od 56.000 m³, čime je zatvoren važan dio prilaza tvrđavi u dužini od blizu 600 m i prosječnoj širini od 100 m. Istodobno je dolina potoka dulje vrijeme postala močvarna, čemu je pridonijelo i pregrađivanje branom zbog vodenica. Drugim riječima, stvorio je tehničku barijeru u dolini koja je znatno ometala razilaženje trupa. Na snimci dronom jasno se vidi da je brana mlina Cserepesi pregradila vodu na relativno dugom i širokom dijelu, zbog čega je to područje i danas močvarno (*Slika 8*). Može se postaviti pitanje je li brana mlina već postojala u vrijeme opsade, tj. je li postojao odvratajući učinak? Tijekom terenskih istraživanja u blizini površine pronađeno je nekoliko tadašnjih mušketnih čahura, što potvrđuje da je brana i tada postojala.⁶²

MOGUĆNOSTI PRILAZA BRDU SZENT MIHÁLY

Pogledamo li drugi vojni pregled, vidimo da je i 150 godina poslije dolina potoka Visszafolyó teško prohodna i močvarna cijelim putem (*Slika 9*). Također se vidi da prilaz dolini više nije lak, potočne doline i litice obilježavaju desnu obalu potoka pa rasplet trupa nailazi na prepreke. To ide u prilog snagama koje brane lijevu obalu jer mogu pružiti koncentriraniju i učinkovitiju vatru.

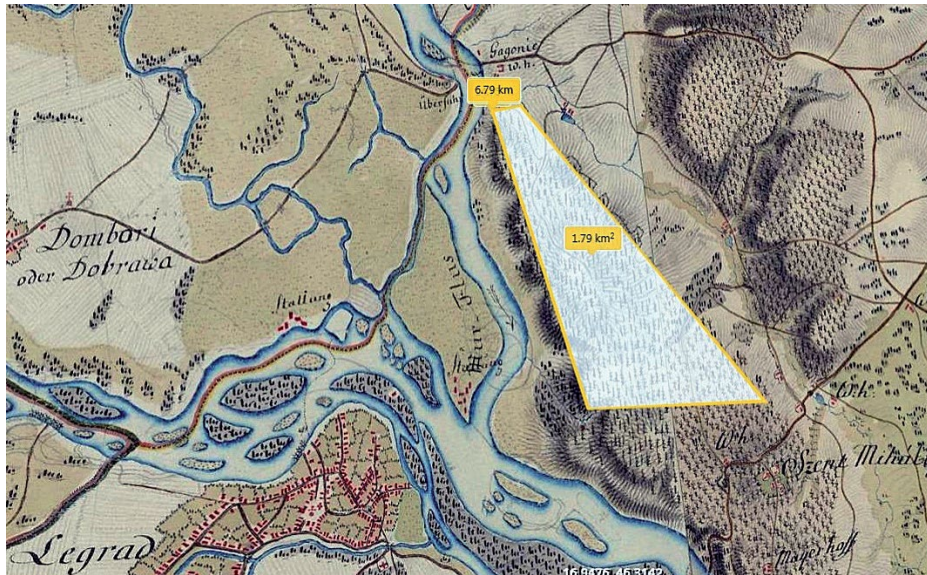
KAPACITET BRDA SZENT MIHÁLY

Analiza neće biti potpuna ako ne ispitamo prikladnost brda Szent Mihály za smještaj trupa. Za to je vrijedno kao osnovu uzeti proračune Nikole Zrinskog koje

Slika 9. Dolina potoka Visszafolyó prema Drugom vojnom pregledu (1819. – 1896.) (Izvor: pripremio autor)

⁶² Na temelju najnovijih istraživanja Lajosa Négyesija, on je mišljenja da ova građevina nije brana mlina, nego zemljani bedem koji je pripadao stražarnici iz tog vremena.

Slika 10. Područje brda Szent Mihály ispred Novog Zrina (Izvor: pripremio autor)

je izveo u svom djelu pod naslovom »Mali ratni traktat«. Ne ulazeći u detalje, prihvaćamo da je za smještaj snaga od 24.000 ljudi (18.000 pješaka, 6000 konjanika) potrebno područje za kampiranje široko 1,5 km i 500 m duboko. Opseg platoa ispred Novog Zrina – u veličini kojom se uzima u obzir pristupačnost i prirodna zaštićenost krila – komotno dopušta smještaj tako velikih snaga (perimetar mu je 6,79 km, površina 1,79 km). (Slika 10) To je područje dugo 2 km, 200 m ispred tvrđave i 500 m dalje.

U izračunu Lajosa Négyesija – koji nam je stavio na raspolaganje – koristi se drugačiji pristup. Njegov izračun polazi od činjenice da je – također na temelju proračuna Nikole Zrinskog – pješaku potrebno 7 m², a konjaniku 20 m² kako bi brzo i učinkovito podignuli tabor i usvojili bojni poredak. Uzimajući to u obzir, površina potrebna za snage od 24.000 ljudi je 326.000 m², odnosno 0,326 km². Područje zaštićeno djelotvornim dometom gađanja topova tvrđave (na udaljenosti od 600 m) iznosi oko 0,2 km², čime se izravno štite dvije trećine snaga, ponajprije pješaštva.

Istodobno, teren i sigurnost zahtijevaju da računamo na raspored cjelokupnih kršćanskih snaga. Računamo li samo pješaštvo (kao što je predložio Zrinski) - čije su jedinice zaštićene topovima tvrđave - i držeći se prethodno korištenih podataka, to znači postavljanje 18.000 pješaka, ali ostavljajući prostor potreban za manevre 6000 konjanika. Ovdje je vrijedno citirati Montecuccolijevo mišljenje o vojnom rasporedu pješaštva i zaštiti krila.

»Teren ponekad može pokriti i bokove, ali kako je nepokretan i ne prati postrojbe, pomaže samo onima koji žele pričekati napad neprijatelja, ali nipošto onom tko ide pred napad ili tko želi pronaći neprijatelja u vlastitim redovima. No pomagala borilačkih vještina mogu se koristiti posvuda. Ako nemamo drugih sredstava, podijelimo bataljun na dva dijela koji, budući da su blizu jedan drugoga, mogu formirati frontu u svim smjerovima, dajući mušketicima na bokovima mjesto dijelom u sredini [lijevi dio] prazno, djelomično sa strane, gdje su također pokriveni topništvom. Takav bataljun može se nazvati i pokretnim bastionom, iz kojeg prima stalnu, intenzivnu vatru svatko tko ga želi napasti sprijeda, s boka ili straga.«⁶³

Uza sve to, neizbježno je stvaranje jake i pokretne pričuve - uglavnom konjice - na desnoj obali Mure. Zadatak je biti spreman spriječiti kružni turski manevar, čak i iza poteza od Legrada do Kollátszega - dobro zaštićen kršćanskim trupama i terenom. Koncentrirana rezerva mora biti spremna spriječiti moguće pokušaje prelaska - u ovoj formaciji to može biti stvarnost prije svega iznad Kollátszega, oko Kotoribe. U prilog tome stoji mreža osmatračnica koje se nalaze uz Muru, na udaljenosti topovskog hica.⁶⁴

⁶³ Montecuccoli 2019, 69.

⁶⁴ Végh 2022, 104.

Zanimljiv je dodatak tražiti sličnu borbenu situaciju u danom razdoblju. Jedan od njih mogao bi biti kada su kozačko-tatarske vojske opkolile tvrđava Zbaraž 1649. godine. Branitelji su neposredno ispred tvrđave podignuli obrambene bedeme koje su uspješno obranili, čime su zaštitili i samu tvrđavu. Filmska adaptacija, koja je slobodno dostupna na internetu, to vrlo vjerno prikazuje.⁶⁵

KORIŠTENA LITERATURA

1. Bánlaky [Breit] József 1940. *A magyar nemzet hadtörténelme. XVI. rész. Az 1664. évi háború. Kanizsa sikertelen ostroma.* (Vojna povijest mađarskog naroda. XVI. dio. Rat 1664. Neuspješna opsada Kaniže. Budimpešta: Károly Grill Publishing Company)
2. Čelebi 1985. Imre Karácsony (prev.): *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664* (Putovanje turskog svjetskog putnika *Evlije Čelebija po Mađarskoj 1660–1664*. Budimpešta: Izdavačka kuća Gondolat)
3. György Domokos 1986. *Várpítészeti és várharcászat Európában a XVI.–XVII. században.* (Dvorska arhitektura i dvorsko ratovanje u Europi u 16. i 17. stoljeću. stoljeća. *Vojnopovijesni zbornici*, 94 (1): 47–109)
4. Domokos, Gábor Hausner 2008. *Zrínyi-Újvár és ostroma Jacob von Holst helyszínrajza tükrében.* (Novi Zrin i njegova opsada u svjetlu karte mjesta Jacoba von Holsta. U Nóra G. Etényi, Ildikó Horn (ur.): *Portret i slika. Politička propaganda i reprezentacija u ranom novom vijeku.* 241–264 (prikaz, stručni). Budimpešta: L'Harmattan)
5. György Domokos 2011. *Újabb adatok Zrínyi-Újvár építésének és pusztulásának történetéhez.* (Novi podaci o povijesti izgradnje i razaranja Novog Zrina. *Vojnopovijesni zbornici*, 124 (3): 741–773)
6. György Domokos 2012. *Zrínyi-Újvár építése és pusztulása.* (Izgradnja i uništenje Novog Zrina. U Gábor Hausner, József Padányi (ur.): *Sjećanje na Novi Zrin.* 34–65 (prikaz, stručni). Budimpešta: Argumentum)
7. György Domokos 2021. *Kő és tűz. Erődépítészeti- és tüzérségtörténeti tanulmányok.* (Kamen i vatra. Studije tvrđavske arhitekture i povijesti topništva. Budimpešta: Nacionalni fond za kulturu)
8. Pál Esterházy 1989. *Mars Hungaricus.* inv. i ur. Gabor Hausner. (Knjižnica Zrínyi III. Glavni urednik: Tibor Klaniczay, urednik: Sándor Iván Kovács) Budimpešta: Izdavačka kuća Zrínyi
9. Nóra G. Etényi 2008. *Wolfgang Julius Hohenlohe Zrínyi-kultusza.* (Kult Zrinskog Wolfganga Julija Hohenlohea. U Nóra G. Etényi, Ildikó Horn (ur.): *Portret i slika. Politička propaganda i reprezentacija u ranom novom vijeku.* 437–464 (prikaz, stručni). Budimpešta: L'Harmattan Publishers.)
10. Haller (Láposi) Jenő 2016: *Povijest Legrada.* Meridijan
11. Hammer 1979. *Povijest Turskog (Osmanskog) Carstva.* Zagreb
12. Gábor Hausner, András Németh 2019. *Zrínyi-Újvár egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán.* (Novi Zrin je obrambeni sustav iz 17. stoljeća na granici osmanske vlasti. Budimpešta: Dialogue Campus)
13. József Kelenik 2012. *Az elárult erőd.* (Izdana tvrđava. Misli o Zrinskomm i vojnoj ulozi Novog Zrina. U Gábor Hausner, József Padányi (ur.): *Sjećanje na Novi Zrin.* 17–33 (prikaz, ostalo). Budimpešta: Izdavačka kuća Argumentum)
14. Montecuccoli, Raimondo 2019. *A magyarországi török háborúkról.* (O turskim ratovima u Ugarskoj. Budimpešta: Dialog Campus Publishing)
15. Lajos Négyesi 2003. *Csata-és hadszíntérkutatás – hadtörténelmi régészet.* (Bitka i istraživanje bojišta - vojnopovijesna arheologija. *Vojnopovijesni zbornici*, 116 (1): 198–205)
16. Lajos Négyesi 2017. *Zrínyi-Újvár stratégiai jelentősége.* (Strateška važnost Novog Zrina. U Sándor Bene, Pál Fodor, Gábor Hausner, József Padányi (ur.): *Preko granica. Studije o pjesniku, vojniku i državniku Nikoli Zrinskomm.* 343–356 (prikaz, stručni). Budimpešta: MTA Humanities Research Center)
17. Lajos Négyesi 2019. *Két mozsárbomba 1664 júniusából.* (Dvije minobacačke bombe iz lipnja 1664. U Gábor Hausner, András Németh (ur.): *Zrínyi-Újvár. Obrambeni sustav iz 17. stoljeća na granici osmanske vlasti.* 181–187 (prikaz, stručni). Budimpešta: Dialog Campus Publishing)
18. Géza Perjés 1965. *Zrínyi Miklós és kora.* (Nikola Zrinski i njegovo doba. Budimpešta: Izdavačka kuća Gondolat)
19. Scott Douglas D. and Fox, Richard A. 1987. *Archeological Insights into the Custer Battle: An Assessment of the 1984 Field Season.* Norman: University of Oklahoma Press

⁶⁵ Ogniem i Mieczem (Vatrom i željezom). <https://www.youtube.com/watch?v=loMzEPHeBgg> (Vrijeme preuzimanja: 30. 10. 2022. od 2.30 min).

20. Sivilich Daniel M. 1996. *Analyzing Musket Balls to Interpret a Revolutionary War Site*. *Historical Archeology*, 30 (2):101–109
21. <https://doi.org/10.1007/BF03373592>
22. Balázs Sudár 2012. *Török források Zrínyi-Újvár bevételeéről*. (Turski izvori o prihodima Novog Zrina. U Gábor Hausner, József Padányi (ur.): *Sjećanje na Novi Zrin*. 66–68 i 169–188. Budimpešta: Izdavačka kuća Argumentum)
23. Balázs Sudár 2012a. *Evlia cselebi diáriumá és az 1664. évi török hadjárat*. (Dnevnik Evlije Čelebija i turski pohod 1664.. U Varga, Szabolcs (ur.) »Vijesti o sjaju slavni djela« - studije iz povijesti obitelji Zrinskog i Sigeta. 103–120 (prikaz, stručni). Siget: Krug prijatelja tvrđave Sigeta)
24. Ferenc Végh 2022. *Őrházak a Mura mentén. A Muraköz épített védelme a Zrinyiek korában*. (Stražarnice uz Muru. Zaštita Muraköza izgrađena u vrijeme Zrinskih. U Gábor Hausner (ur.): *Nikola Zrinski i njegova ostavština*. 97–112 (prikaz, stručni). Budimpešta: Izdavačka kuća Sveučilišta Ludovika)
25. Nikola Zrinski 2003. Iván Sándor Kovács (ur.): *Zrínyi Miklós összes művei*. (Sva djela Nikole Zrinskog. (Mađarska remek-djela) Budimpešta: Kortárs Könyvkiadó)

SUMMARY

Nikola Zrinski (Miklós VII Zrínyi, 1620-1664) of Čakovec had began building Novi Zrin in 1661, which immediately provoked protests from the Ottoman Empire. Today, the fate of the fortress is well-known, the Ottoman forces occupied and demolished it in 1664. This study aims to analyse the other proposal of Zrínyi as an alternative to crossing the River Mura and establishing defensive line there. It is analysed whether occupying the terrain in front of the fortress would have provided more opportunities for a successful defence. It is not amongst the aims of this paper to judge past decisions, that is left for the reader to do.